



Fig. 133. Porten fra Brøndstræde til den tidligere stiftelses gård. M. Mackeprang fot. 1909. — Gate from Brøndstræde, into the courtyard of the former institution.

## BRØNDSTRÆDE HOSPITALS- KAPEL

NOTER S. 157

*Historisk indledning.* De tre lejeboder i Brøndstræde, som Henrich Berner og hustru 1604 skænkede til de fattige,<sup>1</sup> blev grundstammen i fattigvæsenets største hospital inden for voldene.<sup>2</sup> Brøndstræde Hospital eller De fattiges Sjæleboders tidlige historie er stort set ukendt, og først fra de sidste årtier før udflytningen til Frederiksstaden 1769, i hvilken forbindelse navnet ændredes til Almindelig Hospital (jfr.

s. 201), haves sammenhængende efterretninger.<sup>3</sup>

Forholdene i hospitalet var tilsyneladende ikke tiltrækkende. Januar 1714 blev tre fattigfogeder, der havde grebet fire betlere og ville føre dem til Brøndstræde Hospital, overfaldet af nogle matroser, som med knive, stenkast og blottede kårder forsøgte at befri de fangne.<sup>4</sup> Ved bybranden 1728 udbændte hospitalet, og

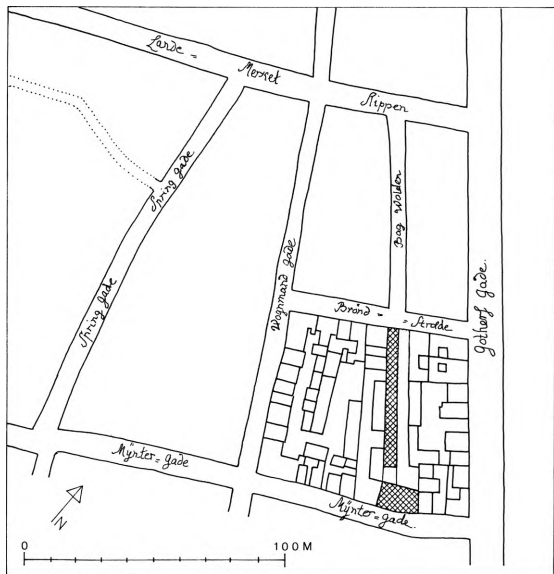


Fig. 134. Brøndstræde Hospital. Beliggenhedsplan efter Gedde 1757. Tegning MN 1984. – *Brøndstræde Hospital. Site plan after Gedde 1757.*

lemmerne flyttedes til Ladegården. Først 1734 kunne de vende tilbage til nyopførte bygninger.

De følgende årtier udvikledes hospitalet til-syneladende til en mere respektabel institution. 1741 oprettedes et præsteembede, en egentlig kirkesal indrettedes o. 1745, og 1763 ansattes en kirurg, som fik bolig nær hospitalet og skulle virke ved dettes sygestue.<sup>5</sup> 1760 underholdtes 24 mænd og 130 kvinder, som til ophold var tillagt fra 16 til 28 skilling om ugen.<sup>1</sup>

Som led i denne udbygning nedlagdes fattigvæsenets to små hospitaler, Lille Vartov og Vester Hospital, o. 1760,<sup>6</sup> og 21. febr. 1769 blev også bygningerne i Brøndstræde sat på auktion efter overførelsen af lemmerne til det nybyggede Almindelig Hospital.<sup>7</sup>

Det vides ikke, hvornår stiftelsen fik tilknyttet en prædikant, men i 1700'ernes første halvdel besøgede en uordineret student gudstjenester i

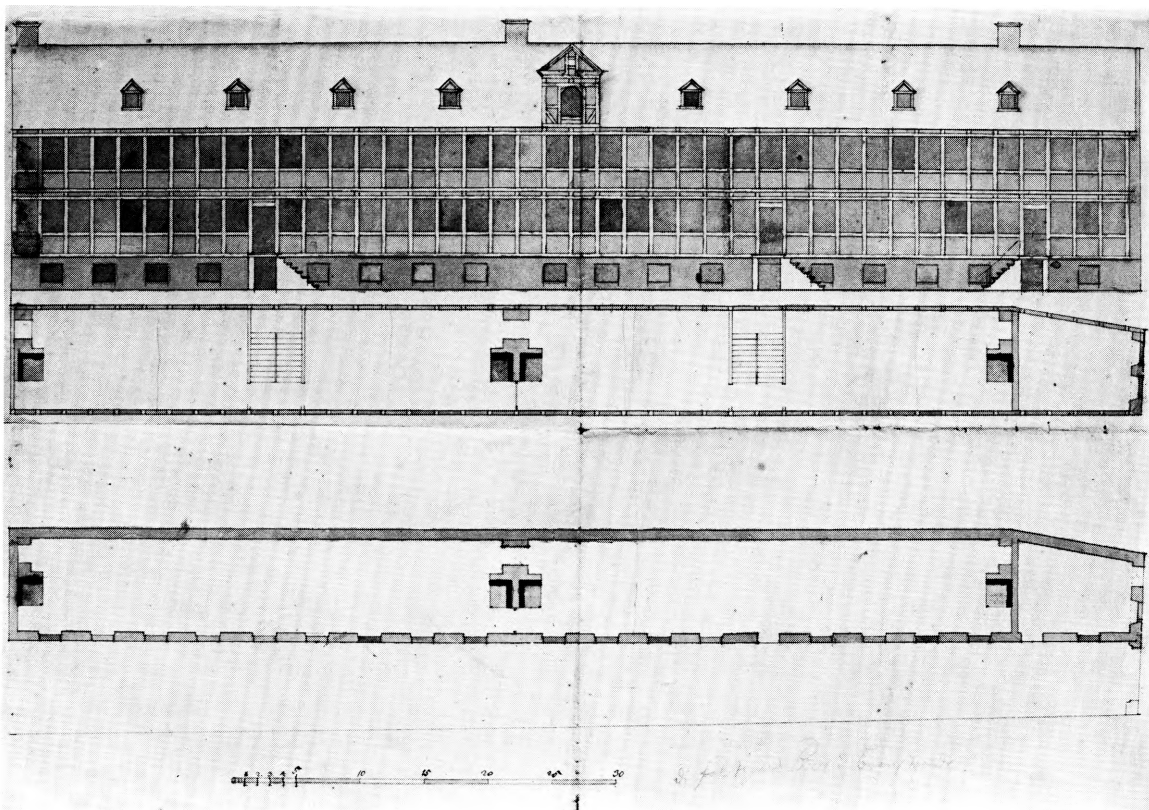


Fig. 135. Facade og planer til sidehuset 1731 (?). 1:400 (s. 155). RA. – *Facade and plans for the side-house 1731(?)*



Fig. 136. Sidehus oprindelig opført til Brøndstræde Hospital 1731-34. M. Mackeprang fot. 1909. – *Side-house originally built for the Brøndstræde Hospital 1731-34.*

fattigvæsenets forskellige stiftelser,<sup>8</sup> mens lemmerne var henvist til altergang i byens sognekirker. En præstebolig blev indrettet i det forhus, som opførtes efter branden 1728, men et egentligt præstekald oprettedes først efter fattigdirektionens indstilling 1741.<sup>9</sup> Forholdene i tiden efter 1769 er omtalt i forbindelse med Almindelig Hospital (s. 201) og Abel Cathrines stiftelse (s. 160).

*Bygningshistorie.* Brøndstræde hospital lå på en langstrakt grund mellem Møntergade (nr. 29-31) og Store Brøndstræde (nr. 12), jfr. fig. 134.<sup>10</sup> Kvarteret er i dag helt ændret som følge af en totalsanering o. 1910. Beliggenheden svarer omtrent til belyningsvæsenets nuværende bygning.

Hvorledes hospitalet var indrettet før 1728, vides ikke. Til gengæld er genopførelsen vel belyst. 30. maj 1731 indgik muremestrene Christian Rasch og Lars Erichsen kontrakt om

opførelse af ni fag grundmuret forhus med lejligheder for præst, foged og portner og et sidehus til lemmerne på 42 fag bindingsværk, efter de godkendte tegninger (fig. 135). Planerne ændredes siden på visse punkter, og 1734 betalte muremester Christen Jensen, der havde overtaget arbejdet efter Raschs død, for, hvad der var udført ud over kontrakten.<sup>11</sup> I en tilbygning indrettedes to arrestkamre.

Lemmestuerne, hvoraf de fleste var beregnet for 12 personer, indrettedes i sidehuset. Her fandtes 1734 et køkken og fire logementer i kælderen, mens der på såvel 1. som 2. etage var fem logementer samt forstuer ved trapperne. Et logement (nr. 5) på 1. etage var beregnet til *bedestue*. Rummet havde fem fag vinduer og en åben skorsten, men manglede både prædikestol og andre stole.<sup>12</sup> Og kort tid efter indflytningen klagede præsten gennem fattigvæsenets direktion til bygningskommissionen over den man-



gelfulde indretning. De fattige sad på nogle brædder understøttet af løse mursten, »hvilke tit under gudstjenesten kommer af lave og falder omkuld, hvorudover der forårsages konfusion iblandt tilhørerne, og andagten til ordets hørelse bliver forhindret, tilmed har jeg hidtil besværligen måttet hjælpe mig med en lånt stol og et lille, lavt bord at stå ved, som jeg ikke kan holde eller hælde mig ved, når jeg udmattet af tjenesten i de to første hospitaler dér skal betjene ordet«. <sup>13</sup> Men kommissionen svarede, at indretningen af prædikestuen måtte være fattigvæsenets sag.

Hvornår eller hvor en egentlig *kirkesal* indrettedes i sidefløjen, vides ikke, men ifølge brandtaksationen 1754 fandtes en kirke i to etager med galleri, altertavle, prædikestol og andre stole i komplet stand. For at skaffe mere »lysning« gav malermester Wohlert gallerierne perlefarve udvendig og brun indvendig i november 1759. <sup>14</sup>

Bygningerne blev nedrevet 1910 i forbindelse med en totalsanering af kvarteret.



INVENTAR. *Oversigt.* På nær noget altersølv er alt kirkens inventar forsvundet. Januar 1769 bestemtes, at klokker og klokkestol skulle flyttes til Almindelig Flospital til påske ligesom altret, prædikestolen og alt andet inventar som lysestager, sølvkande, kalk og disk, alterskranke mm. <sup>14</sup> Men om det virkelig skete, vides ikke. Ndf. omtales – foruden den smule inventar, der vides at være anskaffet til Brøndstræde Hospitalskirke – alle genstande, som i Almindelig Hospitals inventarier benævnes som tidligere tilhørende Brøndstræde, Lille Vartov eller Vester Hospital.

†*Prædikestolsalter?* Da alter og prædikestol nævnes samlet før oprensningen af det øvrige inventar i o verfly tningsordren 1769 (se ovf.), og kirken var en pulpiturkirke, har der måske væ-

Fig. 137-138. \*Alterkalk og -kande. De gamles Bys kirke. NE fot. 1967. 137. Kalk 1742, af Ole Flores Wilcken (s. 157). 138. Alterkande 1752, af Detleff Pape (s. 157). Gave fra prinsesse Charlotte Amalie. – \**Chalice and Winejug* 1742. 138. *Winejug* by Detleff Pape 1752. Donated by Princess Charlotte Amalie.

ret opstillet et prædikestolsalter – muligvis det s. 207f omtalte.

†*Alterklæder*. Til Almindelig Hospital overførtes: et rødt alterklæde med guldkniplinger (jfr. s. 208) og et ubrugeligt rødt, samt en *alterdug* af fint hollandsk lærred kantet med kniplinger, foræret af proviantinspektør Bekker 1753, og en ubrugelig lærredsdug.<sup>15</sup>

\**Kalk* (fig. 137), 1742, 23 cm høj, med seks-tunget fod. Mellem indknebene skaffled er en ligeledes seksdelt knop med midtprofil. Bægeret er glat med udsvejfet kant. På fodpladen fire stempler: mestermærke (Bøje I, 1979, 327) for Ole Flores Wilcken, Københavnmærke 1742, guardeinmærke for Peter Nicolai von Haven og månedsmærke løven. Nu i De gamles By's kirke.

Kalken er nært beslægtet med den kalk, ligeledes af Wilcken, som 1742 skænkedes til den ny slotskirke på Christiansborg af Christian VI (jfr. DK. Kbh.By, 5, s. 151f.). En tilhørende *fdisk* omtales 1781.<sup>16</sup>

\**Oblatæske* (fig. 139), 1752, cirkulær, 9,5 cm i tv. og 5 cm høj. Under bunden fire stempler: mestermærke (Bøje I, 1979, 464) for Detleff Pape, Københavnmærke 1752, guardeinmærke for Christopher Fabritius og månedsmærke skytten. Nu i De gamles By's kirke.

Ifølge 1770-inventariet var æsken, ligesom alterkanden, skænket af prinsesse Charlotte Amalie 1753.<sup>17</sup>

\* *Alterkande* (fig. 138), 1752, 30,5 cm høj. Pæreformet korpus med graveret spejlmonogram CA (for prinsesse Charlotte Amalie jfr. oblatæske) over årstallet 1755. Stemplet som oblatæskens, se ovf., under bunden. Nu i De gamles By's kirke.

Kanden er nært beslægtet med et arbejde af Ole Flores Wilcken, skænket 1742 til Christiansborg slotskirke (DK. Kbh.By, 5, s. 152).

†*Beretelsessæt* (kalk, disk og oblatæske) af forgyldt sølv, vejende 14 lod, skænket 1753 af etatsråd Nissen.<sup>15</sup> Fandtes endnu 1815.<sup>18</sup>

†*Alterstager*. De stager, som repareredes 1768,<sup>19</sup> og 1769 befalede overført til Almindelig Hospital, er antagelig identiske med to gamle, ubrugelige messingstager nævnt i 1770-



Fig. 139. \*Oblatæske 1752, af Detleff Pape (s. 157). De gamles Bys kirke. NE fot. 1967. – \**Wafer box by Detleff Pape 1752*.

inventariet. Her omtales endvidere et par *ftinstager*, som bruges ved sygeberrettelser, kommet fra Lille Vartov, samt et stærkt forgyldt *fkrucifiks* stående på altret, tilsyneladende udgået 1815.<sup>18</sup>

†*Alterskranke*, af jern, forfærdiget af Adam Andersen 4. jan. 1759.<sup>14</sup> Muligvis identisk med den s. 209 omtalte.

To *flysearme*, af messing, nævnes 1770 at stamme fra henholdsvis Vester og Brøndstræde Hospital.<sup>15</sup>

†*Klokker* omtales i forbindelse med overflytningen 1769. Den største var da revnet og den mindste ikke større end en lille morter.<sup>14</sup> 1754 hang klokkerne under et halvtag ved sidehuset.<sup>20</sup>

#### KILDER OG HENVISNINGER

*Tegninger*. RA. Rtk. 421.8. Bygningskommissionen af 1731. Sager vedr. de enkelte offentlige bygninger. Her findes to tegninger visende etageplaner og facader af henholdsvis for- og sidehus (fig. 135).

Se i øvrigt arkivalier og litteratur for de forsvundne kirker i almindelighed s. 223. – *Beskrivelse* ved Sven Rask. Redaktionen afsluttet juni 1985.

<sup>1</sup> HofmFund. X, 226-28.

<sup>2</sup> Vartov havde egen direktion indtil nyordningen af fattigvæsenet 1. juli 1799.

<sup>3</sup> De væsentligste kilder til hospitalets historie er i De fattiges Konventhus arkiv, nu i LASjæll. jfr. s. 223.

<sup>4</sup> Nielsen: Kbh. Hist. VI, 52f.

<sup>5</sup> Konventhusets brevb. I maj 1763 opsagde professor Berger sit embede som kirurg ved fattigvæsenet. Derefter ansattes en kirurg ved Brøndstræde Hospital og en anden ved Pesthuset.

<sup>6</sup> Ifølge HofmFund. X, 226-28 var de to hospitaler solgt for nogle år siden.

<sup>7</sup> Adresseavisen 1769, nr. 25.

<sup>8</sup> Nielsen: Kbh. Hist. VI, 390.

<sup>9</sup> RA. DaKanc. Sjællandske tegneiser 27. okt. 1741.

<sup>10</sup> Matr. nr. Rosenborg kvarter 55/1806.

<sup>11</sup> RA. Rtk. 421.5. Bygningskommissionen af 1731. Sager vedr. de enkelte offentlige bygninger.

<sup>12</sup> RA. Rtk. 421.8. Bygningskommissionen af 1731. Sager vedr. de enkelte offentlige bygninger, inventarium af 26. juli 1734.

<sup>13</sup> Som note 12. Brev fra præsten Jørgen Trolle til fattigvæsenet 22. sept. 1734.

<sup>14</sup> Konventhusets brevb.

<sup>15</sup> Inventarium 1770, i KSA: Fattigvæsenet. Dok. vedr. Alm. Hospital, Abel Cathrines stiftelse og Bleggården mm.

<sup>16</sup> Inventarium 1781, i RA. Alm. hospitals rgsk. Den glatte disk, 16,5 cm i tv., som i dag bliver opbevaret i De gamles By's kirke, passer dårligt til bægeret.

<sup>17</sup> I 1781-inventariet angives årstallet som 1758, hvilket stemmer bedre overens med det graverede årstal på alterkanden.

<sup>18</sup> Inventarium 1815, i RA. Rgsk. for Københavns magistrats fattigvæsen.

<sup>19</sup> Konventhusets generalekstrakter.

<sup>20</sup> Brandtaksation.

## BRØNDSTRÆDE HOSPITAL

In 1604, three tenements in Brøndstræde were donated to Copenhagen's poor-law authority, which converted them into a hospital, however its early history is not known. The hospital burnt down in the great fire of Copenhagen in 1728, and not until 1734 could the inmates move back into the new buildings which replaced the old. In 1760 twenty-four men and one hundred and thirty women were inmates of the hospital. They were transferred in 1769 to the newly-built *General Hospital* (see p. 216), and the Brøndstræde premises were sold by auction. The former hospital was pulled down during urban clearance c. 1910.

During the first half of the 1700s a visiting chaplain was attached to the Foundation, but in 1741 this was transformed into the living of one clergyman, shared with the *Abel Cathrine Foundation* (see p. 170).

The hospital was rebuilt 1731-34 on a long plot between Møntergade and Store Brønd-

stræde (fig. 134). The quarters of the inmates were in the side-house, which also had a room for prayer. The chaplain complained about its inadequate furnishings. He put in a request for the installation of a pulpit and proper altar. Nothing is known about the outcome of this request. But probably about 1745 a true chapel was made on two floor levels with a gallery, altar-piece and pulpit. None of these is preserved, but the chalice (fig. 137), wafer box (fig. 139) and wine jug (fig. 138), as well as the rest of the furnishings, were transferred to the *General Hospital* in 1769, and today they are in the chapel of *De gamles By*, the home for old people in Copenhagen. The wafer box and wine jug were gifts from Princess Charlotte Amalie, the latter – like the chalice – is very akin to the set presented to the new chapel at Christiansborg by King Christian VI in 1742. An altar-rail was put up in 1759.